

УНІВЕРСАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНЦІВ

Василь КОСТИК

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012

**Коваль Галина. Поетичний універсум
календарно-обрядового фольклору
українців. Львів, 2020. 440 с.
ISBN 978-966-02-93-63-2**

В українській фольклористиці не так багато спеціальних досліджень, предметом яких була поетика. Виняток становить хіба що монографія О. Дея «Поетика української народної пісні» (1978), у якій розглянуто лише один аспект — композиційний принцип побудови ліричних творів. Звичайно, в рамках того чи іншого жанру принагідно розроблялися ці питання, як, скажімо, у весільних, родинно-побутових, баладних, історичних та інших піснях. Календарно-обрядова поезія залишилася маловивченою. Цей вакуум заповнює монографія Галини Коваль «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців», у якій уперше досліджено природу та специфіку обрядової творчості як органічної частини культури українського етносу.

У першому розділі праці висвітлено історико-теоретичні питання, які репрезентують велику джерелознавчу базу, вичерпно осмислено історіографічні студії попередників та ґрунтовно виписано методологічні засади дослідження на основі сучасних принципів та підходів. Викладений стан наукової проблематики в цій ділянці дав підстави фольклористиці для поглиблених та розширених студій.

Зовсім новий для національної фольклористики розділ «Календарно-обрядова творчість у народній культурі українців», оскільки в ньому розглядаються як «словесні», так і невербальні компоненти, але з погляду поетичного втілення. Важливе місце посідає фольклорна традиція та її художнє сприйняття. Вона зорієнтована на колективність, типовість і повторюваність, а визнане традицією як канонічне стає естетичним.

Істотну роль для збереження традиції, підкреслила дослідниця, відіграла пам'ять, у якій утримувалося те, що вартувало уваги. І тут важливе значення мала пам'ять народного виконавця. Саме він був носієм високохудожніх творів, які вдосконалювалися багатьма поколіннями.

Календарно-обрядовий текст — це комплекс словесної мови, міміки, жестів, хореографії та музики. Хоча пріоритет належав вербальному вияву, все ж святкування відзначалися високим естетизмом в обрядах, ритуалах, вбранні, піднесеності духу. Вагомим аспектом церемоніалу виявилася його візуалізація, зокрема учасників дійства, предметів, атрибутів, процесів. Усі присутні виступали в ролі акторів і глядачів у цих театралізованих діях (колядники, Маланка, Куст тощо). Ці та інші образи створюють атмосферу піднесеності.

Новаторський підрозділ, який увела Г. Коваль до монографії — «Редуплікація як форма вербального відтворення обряду в пісні». Там проглядаються сліди давнього явища синкретизму, коли відтворюються елементи обряду, збережених у піснях календарного циклу (влаштування «колодки», «проводи русалок», виготовлення обжинкового вінка). У текстах пісень міститься інформація про традиційну народну їжу, напитки, магичні предмети, вірування, пов'язані з культом предків.

Авторка аргументовано проаналізувала одну з основних категорій традиційної картини світу — час та його поетичне втілення у фольклорних текстах. Календарно-обрядова творчість відображає циклічність природного часу (рік, пори року, доба), а також циклічність людського буття, яке має початок і кінець. Тож, слушно зауважує науковиця, що темпоральне зображення у цьому масиві лінійно-циклічне. Основною одиницею літочислення є «рік», а також добовий час («день», «зранку», «опівночі», «на світанку»). Присутній в аналізованих творах святковий час («святки», «Святий вечір», «Святе Різдво», «Свята неділя», «Петрівка»).

Часовими сигналізаторами були також фольклорні персонажі — Маланка (новоріччя), Куст (весняно-літній період), Івана Купала, Петра (пік літнього сонцестояння). Виготовлення ритуальних предметів, їх значення символізувало народження і смерть. У такий спосіб представлена як циклічна, так і векторна модель часу.

Г. Коваль висвітлила надзвичайно важливу форму фольклорного буття — онтологічну категорію простору. Чільне місце в ньому зайняв домашній простір — господарський двір, дім з його частинами («сіни», «ворота» тощо). Важливі поза тим ландшафтні, краєвидні та водні об'єкти («ліс», «діврова», «гора», «вода», «море», «Дунай»), які в той чи інший спосіб мають стосунок до поетичного відображення персонажів, їхніх дій та вчинків.

Масштабно представлений розділ про тропеїстичну систему календарно-обрядових пісень. Давньою формою образного слововжитку вважаються епітети. Аналіз показав, що найчастіше в досліджуваних творах виступають емотивні епітети, за допомогою яких виражаються різні почуття, оцінка фізичного та душевного стану персонажів. Емоційно піднесено змальований їхній святковий одяг, предмети домашнього вжитку. В епітетній парадигмі дослідниця

наголосила на кольорогамі, де найуживанішими виявилися золоті та срібні барви, менш уживаний білий та червоний кольори, які також виконують відповідні символічні функції.

Образне уявлення про людей, предмети, явища формує порівняння. Найпродуктивнішими в календарно-обрядових піснях проступають прості компаративні конструкції, які утворюються за допомогою сполучників «як», «ніби», «що», де домінуючою базою з них став процес: те, що порівнюється (суб'єкт), те, на підставі чого порівнюється (основа) і те, з чим порівнюється (об'єкт). Досить поширені символічні порівняння, коли дівчина уподібнюється з астральними об'єктами («як зіронька»). Об'єктами порівнянь виступають флорообрази («як рожа», «як калина»). Образно культивується військова доблесть парубка. Компонентами порівнянь можуть виступати предметні реалії. Аналіз джерел показав, що найменше представлена заперечна модель порівнянь. Домінуючим елементом є не подібність, а відмінність («свекорко — не таточко»).

Силу й глибину людських емоцій рельєфно розкриває гіпербола. Перебільшуються можливості персонажів, добробут (дівчина ходить у сріблі та золоті, а нива — «сто кіп вродила»). Через гіперболу подано неочікуване — ідеальне змалювання особи, явища, події. Універсальним способом осягнення дійсності виступає метафора. В основі цього тропа є образ і значення. В ньому закладена безпосередня

реальність і переносна, образно-трансформована, яка створює своєрідний поетичний синтез («засіяне поле дробним жемчугом»). Як різновид метафор виступають уособлення, які містять анімістичні погляди на природу, її одухотворення («скаржилось сонейко»). Персоніфікуються різні предмети, дії.

Об'ємно представлено в роботі символічні коди. Основна їхня функція, за твердженням Г. Коваль, змалювати у переносній формі різні сфери. Найдавніші астральні образи — сонце, місяць, зірки. Багатий в українців символічний дендрарій (дуб, верба, калина), який вказує на різні вегетативні та господарські процеси, що стали знаковими. Істотне місце посідає комплекс народної зоології, найрозпращованішими серед яких є орнітоморфні образи (зозуля, пава, сокіл, орел). Чимало приділено числовим символічним знакам. Розповсюдженою є цифра «один», що вказує на єдиність у своєму роді. Дуалістичне сприйняття світобудови пов'язане з числом «два». Один з найістотніших засобів у календарних циклах — потрійність. Менш уживаними виявилися числа «дев'ять», «дванадцять», «сто», «триста», «сімсот», які вказують на гіперболізовану більшість.

Четвертий розділ монографії присвячений стилістично-композиційній маркованості календарно-обрядових творів. У специфічній демінутивній формі виражена експресія фольклорного слова. Універсальними медіаторами традиційної картини світу виступають атмосферні явища («сонечко», «місячик», «дожджик»), дендрологічні («дерець», «дубочок», «калінонька»), дикі птахи («перепілонька», «зозуленька»), інші тварини, а також люди з притаманними іменами («Іванко», «Ганнуся»). Всі демінутиви підкреслюють національну специфіку українського фольклору.

Г. Коваль наголосила, що однією з базових засад фольклору є формульність — стереотипність мовно-змістових конструкцій, які вкладаються в певний поетичний канон. Вона проаналізувала різні поетичні

формули: ініціальні (хронологічні, просторові), медіальні (звернені безпосередньо до героїв, формули неможливого) та фінальні, в яких міститься побажання урожаю, здоров'я, благополуччя людини.

Згідно з викладом матеріалу, у монографії певне місце посів паралелізм — стилістична фігура, яка ґрунтується на однотипній синтаксичній побудові двох або більше суміжних одиниць, що породжує відчуття їхньої симетрії. Він найчастіше супроводжується образним зіставленням виражених у них думок, так званим «психологічним паралелізмом»: між життям природи і людським життям («Ой у городі пташки в'ються, за Ганнусю хлопці б'ються»). Зрідка трапляється заперечний паралелізм.

Заслуговує те, що Г. Коваль розглянула різні стилістично-композиційні засоби: повтори, фонетичні, анафори (повторення слів на початку віршованих рядків), епіфори («єдинокінцівки»). Та найбільше у фольклорній мові календарно-обрядових пісень різного роду тавтологій. Специфічним стилістично-композиційним засобом для багатьох досліджуваних поетичних текстів є рефрен — повторення групи слів, рядка або кілька віршових рядків наприкінці строф («Гу», «Коляда», «Ой рано, рано» тощо). Це оригінальний погляд у фольклористиці.

Завершують монографію логічно вибудовані та глибоко виважені висновки, які впливають з попередньо викладеного матеріалу. Увиразнюють його ще й фахово укладені покажчики — імен та термінів, вкрай потрібних у таких наукових працях. І насамкінець подане резюме англійською мовою, яке дає можливість іноземному читачеві досягнути основних ідей цього видання.

Отже, монографічне дослідження Г. Коваль «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців» — нове, свіже слово у фольклористиці. Воно викличе зацікавлення не тільки у фахівців з цієї ділянки, а й у літературознавців, лінгвістів, етнологів, психологів, культурологів.